

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 28.09.2014
Yayın Kabul Tarihi: 07.04.2015

İlk Dönem İslam Sanatının Oluşumu *

Early Formation of Islamic Art

Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM **

Özet

Bu çalışmamızda, İslam Sanatının muhtevasının ve beslendiği kaynakların anlaşılması bakımında bir ön bilgi vermeye çalıştık. Daha sonra Peygamberimiz döneminde ortaya konulan daha çok günlük ihtiyaçlara cevap veren küçük el sanatlarına değinmeye çalıştık. Bu konularda çeşitli örnekler verdik.

Neticede ilk dönem İslam sanatı ile ilgili kısada olsa bir bilgi vererek bilim dünyasına sunmaya gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Sanat, İslam, İlkdönem

Abstract

In this study, we tried to give a brief information to understand the content of Islamic Art and its sources. Then we tried to address the small crafts , responding mainly to daily needs which emerged the period of the Prophet Muhammad. We have given several examples of these subjects .

As a result, we have attempted to offer general outlook about early period of Islamic Art to the scientific world.

Key words: Art, Islam, Early period

** Mustafa Yıldırım tarafından "Diyanet İşleri Başkanlığı,6.Dini Yayınlar Kongresi", (29-30.11.2013/01.12.2013), İstanbul.'da sunulan bildirinin düzeltilmiş halidir.

* N.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Konya

Giriş

Sanat, konusunu bu dünyadan alır. Oysa İslam'ın konusu hem dünya hem de ahirettir. Bu dünyayı bir aldatmaca yeri, sınav yeri olarak değerlendirirken hayat denilen uykudan uyanıldığında gerçeklerin kavranabileceğini öne sürer. Öyleyse bu dünyadaki yaşamsal zamanın içindeki güzellik, kula değil tanrıya özgüdür. Sanatçı bu çerçevede güzelliği yaratan değil, keşfeden olmak durumundadır. Çünkü güzellik zaten yaratılmıştır ve tekrar yaratılmasına gerek yoktur.

Sanatın konusu estetik (güzellik) tir. Güzellik duygusu fitri bir duygu olduğu kadar içtimaidir. Çevrenin bize verdikleri arasındadır. Her iki yolu da dine çıkarmak mümkündür. Gerek fikri, gerek içtimai yol dinde birleşirler. Din müessese ve inanç sistemi olarak, güzellik hakkında mensuplarını eğitmek ister. Aynı zamanda Allah bize bu duyguyu zaten vermiştir.¹

Bir yandan İslam, sanata kısıtlamalar getirirken öte yandan ona yararcılıkla hizmet etmeye soyunan bir takım sanatlar ortaya çıkar. İslam'ın süsleme ihtişamı (hat, tezhip vb.) hayvan ve insan şekillerinin ve heykellerinin yapılmasının yasak oluşundan kaynaklanır.

“Müslümanlar hem Allah'a duydukları his ve heyecanları dile getirmek hem de ibadetlerinin ruhani bir atmosferde daha feyizli olmasını sağlamak için mabetlerini soyut nakışlarla tezyin etmek yoluna gitmişlerdir. Bu süslemeler duvar veya sıva üzerine yapılan mimari tezyinat olabildiği gibi yazılar da olabilmektedir. Zamanla bu yazılar sanat haline gelmiş ve neticede başka hiçbir din ve medeniyette görmediğimiz ihtişamda bir yazı sanatı ortaya çıkmıştır. Müslüman ustalar genellikle figürlü resimlerden kaçınmakla kendilerine yeni faaliyet alanı yaratmasını bilmişlerdir.”²

“İslam sanatının temellendirilmesinde ana kaynaklar ön planda tutulmalıdır. Ana kaynaklardan kastedilen ise elbette Kuran, Sünnet ve özellikle İslam Filozoflarının görüşleri olmalıdır. İslam sanatının felsefi boyutunun ortaya çıkarılması açısından, İslam filozoflarının İslam Sanatı ve Estetiği konusundaki görüşlerinin araştırılması da ayrı bir önem arz etmektedir”³.

“Kanaatimizce İslam sanatının şekillenmesinde en büyük etken İslam dininin tasvir yasağı konusundaki, özellikle ilk yıllardaki kesin ve katı tutumundan kaynaklanmaktadır. Bu tutumu İslam'ın ilk yıllarında gerekli bir davranış olarak görmek gerekmektedir Çünkü insanların atalarından alıp gelenek haline getirdikleri puta tapma anlayışlarının varlığı, bu yasağın ana nedenlerinden biri olmuştur. Bu yasak ile Tevhid anlayışı korunmak istenmiştir”⁴.

¹ Yümnü Sezen, *İslamın Sosyolojik Yorumu*, Birleşik Yayınları, İstanbul 2000, s.232.

² B.Ayten Akın, “İslamiyetin Yarattığı Dünyada Sanatın Yeri”,Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı 22 Erzurum 2009, s.6

³ Osman Mutluel, “İslam Sanatının Oluşumundaki Etkenler” *AİBÜ, Eğitim Fakültesi Dergis 11, Bolu 2011*, s.23.

⁴ Osman Mutluel, a.g.m., s.23.

“İslam dininin özellikle Mekke dönemi olarak adlandırılan ve dinin oluşum sürecinde, insanların eski inançlarının etkisinden kurtarılmaya, putçuluğun ve putlara tapmanın ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bu yıllarda insanlara eski inançlarını çağrıştıracak her türlü aktivitenin önüne geçilmeye çalışılması normal olarak karşılanmalıdır. Sonraki dönemlerde İslam bilginlerinin Tasvir yasağı konusunda ilk yıllardaki gibi ittifak içinde olmadıkları görülmektedir”⁵.

Hıristiyan dünyasında resim ve heykel sanatının gelişmesinde en önemli katkıyı kiliselere yerleştirilen çeşitli resim ve heykeller sağlamıştır. Özellikle “Mer-yem”, “İsa”, “Son Akşam Yemeği” gibi tablo ve heykellerin kiliselerde inananlar tarafından görülmesi ve hatta bu heykel ve resimlerin önlerinde eğilerek veya mum yakarak ibadet ve dua etmeleri, heykel ve resim sanatının gelişme kaydetmesinde olumlu etkiye sahiptir. Çünkü insanların kiliselerde gördüğü heykel ve resimleri satın alır olmaları ve resimlerin evlere girmesi sonucu oluşan pazar neticesinde, sanatın gelişmesine ve sanatçıların sayısının artmasına neden olmuştur⁶.

“Hıristiyanlıkta resim ve heykelin kiliseye girişi sonucu oluşan sanatsal gelişme, değişik açıdan İslam coğrafyasında da mevcuttur. Özellikle canlı resmi yapmanın yasak olduğu ve heykelin ise hiçbir zaman müsaade edilmediği Müslümanlar arasında soyut resim diyebileceğimiz, Hüsnü hat, Tezhip, Ebru, Minyatür gibi sanatların revaç bulmasına ve gelişmesine neden olduğu görülmektedir. Bu sanat dallarından özellikle Hüsnü hat, cami süslemelerinde kullanılması, ayet ve hadislerin güzel yazı sanatı ile yazılması sonucu pek çok ayet ve hadisler, onlarca çeşit yazı türü ile yazılmış ve evlerde bir sanat eseri olarak duvarları süslemiştir. Yine özellikle kitap ciltlerinin iç sayfalarında kullanılmak üzere Ebru kâğıtlarının üretilmesi, ebru sanatının revaç bulmasına neden olmuştur. İslam Bilginlerinin özellikle iki boyutlu ve gölgesi olmayan minyatür resimlerine karşı herhangi bir itiraz etmemeleri sonucu, Müslüman sanatçılar bir takım olayları resmederken, minyatür kullanmışlardır. Bu konuda başlı başına minyatür kitapları oluşmuş ve özellikle padişahların divan, av partileri, şehzadelerin eğitimi, savaşlar ve Müslümanlar arasındaki önemli sosyal olaylar, minyatür sanatı ile anlatılmış ve zaman zaman padişahlara sunulmak üzere müstakil minyatür kitapları da oluşturulmuştur. Tezhipte de doğada bulunan çeşitli bitki ve hayvanların figürleştirilerek motifler halinde uygulanması benimsenmiştir. Burada tıpkı minyatür sanatında olduğu gibi, nesnenin gölge oluşturmayacak şekilde resmedilmesine özen gösterilmiştir”⁷.

İslam devletlerin hüküm sürdükleri bölgelerde, inanç sistemine elverişli binalar, belirli mimari anlayışlar ve yapı tipleri zaman içinde şekil kazanmış, yerli teknolojileri bilen ustalarla ekonomik gücün buluşabildiği ortamlarda denemeler yapılabilmiş, bu aşamadan sonradır ki, halife, sultan ya da emirlerin inşa ettirdikleri daha özgün prestij yapıları ortaya çıkmıştır. İslam inancının, mimari tasarıma yön verecek siyasal iradeye dönüşmesiyle birlikte, inanca dayalı anlayış, hem bölgele-

⁵ Osman Mutluel, a.g.m., s.24.

⁶ Osman Mutluel, a.g.m., s.24.

⁷ Osman Mutluel, a.g.m., s.24.

rin yerel mimarisinden hem de çağdaşı olan diğer komşu kültürlerden ayrılmaya başlamıştır.⁸

Kubbetü's- sahre hariç tutulursa, dört halife ve Emevi devrinden kalan camilerin hiçbirinde kubbe, mekana hakim bir eleman olarak gözükmez. Kudüs'teki Mescid-i Aksa, Şam Emeviyye ve Mısır'daki İbn Tolun camilerinde, mihrabın önündeki sütunlardan birkaçı kaldırılarak sadece bu kesim bir kubbe ile vurgulanmıştır. Bu tür kubbeler, enlemesine gelişen yapı kütlelerinde kompozisyona estetik bir katkıda bulunmazlar. Tam tersine, yatay gelişen örtü sisteminin bir kenarında garip bir çıkıntı yaparlar. Kubbe mimarisi bakımından ilk önemli adımlardan birini Gazneliler'e at Leşker-i Bazar Ulucami'nde (Güney Afganistan) buluyoruz.⁹

"İslam dünyasında her türlü sanata karşı az çok ilgi duyulduğu bir gerçektir. Örneğin Fatih Sultan Mehmet gibi Osmanlı padişahlarından bazıları, sanatçıları saraya davet ederek, kendi portrelerini yaptırmışlardır. Ancak İslam dünyasında hiç itibar edilmeyen bir sanat dalı vardır. O sanat dalı da, heykel sanatıdır. Bu konuda örnek olması açısından Osmanlı sadrazamlarından İbrahim Paşa, Mohaç Seferi'nden dönerken, Macar Krallığı'ndan üç adet heykel getirir ve bunları sarayın önündeki bahçeye diktirir. Bunun üzerine şair Efganî :

"Dü İbrahim amed berüyi cihan

Yeki büt şikan şüd yeki büt nişan"

"Yeryüzüne iki İbrahim geldi; biri put kırdı, biri put dikti."

anlamına gelen bir beyitle bu olayı hicveder. Bu ve benzeri olaylar özellikle İslam dünyasında heykel yapımı konusunda, son derece katı bir tutum izlenmiş olduğunu gösterir. İbadethanelerde resim veya canlı figürü resmedilmediği gibi, evlere de hiç heykel girmemiştir. Bunun aksine evlere zaman zaman canlı resim girmiş ve duvarları süslemiştir. Bu tutum, aslında heykelin daha katı bir şekilde reddedilmesi anlamını içermektedir. Çünkü Kuran'da, tapınmak için insanların kendi elleriyle yaptıkları ve kendi kendilerine herhangi bir hareket yapamayan, tapan insanlara da herhangi bir fayda veya zarar veremeyen aciz putlardan söz edilmekte ve bu putlar yerilmektedir"¹⁰.

Batı sanatının temel prensibi, benzetmedir. İslam sanatının farkıysa, eşya ve hadiseyi yansıtma metoduyla yorumlamasıdır. Fakat bu şartlar içinde dahi ne yapmış yapmış, kendi anlayışı içindeki tabiatı mimariye de sokmuştu. Sütunları yük taşıyan insan heykelleri, hiç olmazsa başlıkları defne yaprakları, kemerleri eğik dallar, salyangoz kabukları şeklinde yaparak, sanat anlayışını mimari ile birleştirmişti. "İslam medeniyeti tabiatı, batı gibi bir dış görünüş olarak kabul etmiyordu. Bu sistem içinde tabiat, insan ve yaratılış muazzam araştırmaların mevzuu idi. Onun bütün cephelerinde korkunç ilerlemeler olmuş, müthiş derinlere inilmişti. Tabiat içli

⁸ Selçuk Mülayim, İslam Sanatı, İstanbul 2010, s. 61- 62.

⁹ Selçuk Mülayim, a.g.e., s. 71-72.

¹⁰ Osman Mutluel, a.g.m., s.25.

dışlı maddeli ve ruhlı alabidiğine etütlerle çevrilmiş, bu ilim çalışması bir vecd ve heyecan içinde yaşanmıştı. Tabiat İslam için,, dış olduğundan çok daha fazla iç idi. Derinlik idi, ruh idi.. Yansıma kısaca tabiata benzemeyen, onun dışında şekillenen sanat hadiseleri demektir. Doğu sanatında ise figüratif bir sanat olan resim minyatürle nonfigüratif, benzetme-dışı, yansıtmacı bir sanat haline gelmiştir. “Doğu sanatında çok dikkat çekici ve kendine özgü bir evrimle görülür. Burada simge ile figür arasındaki ikronografik ilişki, batı sanatında oluğu gibi önceden belirlenmiş ve konvansiyonel bir ilişki değildir“. “Doğu sanatında simgenin, batıda oldu gibi belirli bir tarihsel dönemde işlevini yerine getirdikten sonra ortadan kaybolmaması, geleneğin yapısının temellendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.”¹¹

Erken İslam sanatının bir başka özelliği de bilinçli bir biçimde simgeden kaçıştır. Bu olgu, özellikle Ortaçağ Hıristiyanlığının gelişimiyle kıyaslandığında ortaya çıkan zıtlık gerçekten de çarpıcıdır. Bu özelliğin başlıca nedeni, yukarıdaki bölümlerde de tartışıldığı gibi, yeni kültürün yerini almakta olduğu geleneğin, özellikle Akdeniz Hıristiyanlığı'nın, alışkanlıkların ve uygulamalarını bilinçli olarak yadsınmasıdır. Yadsınan sanat formlarının kendileri değil, onları kullanılma biçimidir. Çünkü, İslam yasal ve ahlaki tutarlılığından ödün vermeksizin eski ya da mevcut bir sanat sözlüğünü, onun beraberinde getirdiği çeşitli anlamları kabul ederek devralamazdı: kabul ederse, kendi kimliğinden bir şeyler yitirmesi kaçınılmaz olurdu.¹²

İslam sanatının şekillenmesinde en önemli etken hiç şüphesiz, İslam'daki Allah inancında kendini bulur. Çünkü İlahi dinlerin tümünde Allah inancı, maddi hiçbir unsur taşımaz. Bu çerçevede “Allah'ın eli”, veya “Allah'ın yüzü” gibi ifadeler hep “Allah'ın güç ve kudreti” olarak tevil edilmiştir. Bu anlayış içinde gelişen bir sanat anlayışı da somut değil, soyut bir sanat anlayışı olmasını normal karşılamak gerekir. Çünkü sonsuz güç ve kudret sahibi Allah'a inanan bir sanatçının yaptığı sanat ürünleri de sonsuzluğu temsil etmelidir. Bu tür bir anlayış, sadece soyut bir sanat anlayışı ile gerçekleştirilebilir. Çünkü Kur'an, Musa (as)ın, vahiy almak üzere kavminden ayrıldıktan sonra, kırk gün içinde Samiri'nin yaptığı “buzağı” heykeline tapınmalarını yererek anlatır. Bu anlayış, İslam dünyasında realist sanat anlayışının varacağı son nokta olarak görülmüştür. Bu anlayış İlahi dinlerin gerçekleştirmek istediği tevhit inancı açısından son derece sakıncalıdır.

Eserinde soyutlama yoluyla zaman ve mekân gerçekliklerinin dayattığı zorunlulukları kısmen kıran soyut sanatçı, mutlak zaman ve mekân arayışına girmekle bir anlamda “zamansızlık” ve “mekânsızlık” peşinde koşmaktadır. Böylelikle gelip geçici ve karmaşık bir nitelik arz eden fenomenlerin ta iç yüzüne inmekte, tesadüf ve kaosun söz konusu olmadığı o muhteşem kanunluluğa, mutlak sükûn ve armoniye şahit olmaktadır. Sanatçı bu temsil ile duyuları aşan bir estetik algıya gönderme yapmaktadır. Çünkü bu eserde “anlık” bir “izlenim” değil, Bakî gerçeklik ve güzellik ortaya konmaya çalışılmaktadır. Her güzel, Bakî bir Güzel'den almaktadır

¹¹ Mahmut Çetin, İslam Sanatının Yeniden Teşekkülü, İstanbul, s. 36-37-38.

¹² Oleg Grabar, İslam Sanatının Oluşumu, Çev.: Nuran Yavuz, İstanbul 1988, s. 160-161.

güzelliğini ve kainattaki her cemâl, Mutlak Cemâl'in an be an tazelenen bir görünüşü, bir tecellisi olmaktadır.

Müslüman sanatçının metafizik tecessüsü bizi, görünenin ardındaki görünmeze ulaştıracaktır. Böylelikle sanatın aşkın bir gerçeklik arayışı olduğu sonucuna ulaşmış oluyoruz. Bu aşkın gerçekliğin ancak üstdüzeyli soyutlamalarla ifadenendirilebildiği düşünülürse sanat, "Mutlak Hakikat"e erme yolunda yapılan üstdüzeyli estetik soyutlamalardır denebilir.

Kâmil bir tefekkürün ancak üstdüzeyli soyutlamalarla gerçekleştirilebildiği düşünülürse, kâinat ufkunda Sâni'yi müşahede etme adına neden tefekkür'ün merkezde yer aldığını sanırım daha iyi kavrayabiliriz. Bu bağlam çerçevesinde "sanat, bir tefekkürdür" veya "sanat, tefekkürün bir uzantısıdır" gibi sonuçlara da ulaşabiliriz

İslam dünyasında özellikle cami ve şehir mimarisinin şekillenmesinde etkili olan "Cuma namazı" ibadetinin şeklidir. Çünkü özellikle Hz. Peygamber ve sonraki halifeler devrinde, Cuma namazı şehrin en büyük camisinde kılınmıştır. Bu anlayış Dört Halife devrinden sonra iktidarı ele geçiren Emevi devleti ile başlayan ve sonraki dönemlerde kurulan tüm İslam devletlerinde de varlığını sürdürmesi sonucu, hem şehirlerin mimarisine ve hem de camilerin mimarisine yön veren ana etkenlerden biri olmuştur. Çünkü o şehirde yaşayan tüm insanlara hitap edecek büyüklükte, günümüzde "ulu cami" olarak adlandırılan, büyük camiler ortaya çıkmıştır. Bu, 'bir şehirde ancak tek bir camide Cuma namazı kılınabilir' anlayışının sonucudur¹³.

Ayrıca idarî ve içtimaî yapılar da hakim olunulan topraklar sathında coğrafyanın sunmuş olduğu malzeme ile birlikte inşa ediliyordu. Bu imar faaliyeti içerisinde saraylar, külliyeler, eğitim kurumları, sivil mimari, su mimarisi ve hatta bahçe mimarisine varıncaya kadar insanlığa hizmet sunacak yapılar öne çıkmıştır. Diğer taraftan hem işlevselliği olan hem de estetiği olan güzel sanatların her dalında olduğu gibi dokuma türlerinde de yoğun bir şekilde süregelen geleneksel sanatlarımız da varlığını sürdürmüştür.

Hz. Peygamber Döneminde Varlığı Bilinen Sanat Ve Zanaat Örnekleri

1. Demircilik (Haddadlık):

Dökümcülük M.S.1. asırdan beri Yemen'de vardı ve gelişmişti. San'a şehrindeki Cumdan kal'esinin dört bir cephesinde pirinçten mamul arslan heykellerinin bulunduğu ve rüzgar esişinde kükreme sesi çıkardıkları rivayet edilmiştir. Zaten demircilik, çömlekçilik ve dokumacılık Yemen'de eskiden vardı.¹⁴

¹³ Osman Mutluel, a.g.m., s.26.

¹⁴ Philip K.Hitti, Siyasi ve Kültürel İslâm Tarih, I, 91; Türk Ansiklopedisi, III, 204 (Mustafa Küçük Osmanoğlu, Hz. Muhammed Zamanında Zanaatlar, Yüksek Lisans Tezi, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1989.)

Dökümcülük, kaynak işleri ve demircilik Arap Yarımadasında eskiden beri bilinmekteydi.

Enes b.Malik'den gelen bir rivayette, Rasulullah (s.a.s.) ile birlikte İbrahim'in vefatından sonra çarşıya çıkmıştık. Yolda demirci Eba Seyf'e tesadüf ettik, körük çalışmakta olduğundan evin içinin dumanla dolmuş olduğunu gördüm. Rasulullah (s.a.s.) den önce içeri girerek Eba Seyf'e : Rasulullah'ın gelmekte olduğunu, bu yüzden körüğünü durdurmasını haber verdim.¹⁵ Demiştir.

Asr-ı Saadette kazma-kürek gibi kazı aletleriyle, balyoz ve kesici aletlerin istimal edildiği bilinmiyor.¹⁶

Bütün bu aletlerin tamamen dışarıdan ithali mümkün değildir. Çünkü biz Hz. Peygamberin Benü Kurayza Yahudilerinden ödünç olarak bazı kazı alet ve edavatı aldığını biliyoruz.¹⁷ Arabistandaki Yahudilerin tarımdaki maharetleriyle Yesrib'dekilerin ise demircilik, kuyumculuk ve silah imalatıyla tanınmış olmaları, bu tür tarım alet ve edavatıyla kesici aletler ve harp silâhlarının Hicazda yapıldığı fikrini desteklemektedir.¹⁸

Medine ile Hayber arasında bulunan Fedek bölgesi Yahudileri "At dizgini ile At gemi" imalinde meşhur idiler.¹⁹ Hayber Yahudileri arasında demircilikle uğraşan çok kimse vardı. Nitekim Hz. Peygamber Hayber'i fethettiğinde esirler içinde bulunan 30 demirci, simsar ve sanatkârın sanatlarıyla kuvvet bulmaları, geçimlerini sağlamaları gibi düşüncelerle Müslümanların arasına terk edilmelerini emretmiştir.²⁰ Bunların teknik bilgilerinden Müslümanların istifade ettikleri ise muhakkaktır. Erzak b.Ukbe es-Sakafi'nin taif muhasarasında Müslüman olduğu, daha sonra da demircilik yaptığı nakledilmektedir.²¹ Habbab b.Eret'in Cahiliye Döneminde demircilikle uğraştığı²² ve sahibesinin başını dağladığı rivayet edilmiştir.²³

Hicaz ve Necd bölgesinde dağınık olarak yaşayan Hutaym'luların mahir avcı oldukları ve içlerinde demircilerin çok olduğu bildirilmiştir, bu durumda Necd ve havalisi ile Arabistan'ın muhtelif bölgelerinde demircilik iştegal eden kimselerin bulunduğunu göstermektedir.²⁴

Abdü'l Muttalip gördüğü bir rüya üzerine oğlu Haris ile birlikte zemzem kuyusunun yerini keşfetmiş ve orayı kazmıştır. Kuyudan Cürhümilerin Mekke'den çıkarken gömdükleri 2 altın geyik (heykel) ile 7 zırh ve 7 kalei kılıç çıkardı. Bu kılıçları Kâbe kapısına tezyinat yaptı. Bu Kâbe'nin ilk tezyinatı idi.²⁵

¹⁵ Kettani, Teratib, II, 74

¹⁶ İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-nihaye, IV, 347; Taberi, Tarih, III, 217; Tecrid-i Sarih, X, 213, 264

¹⁷ Hamidullah, Hz. Peygamberin Savaşları, s: 142, 143

¹⁸ A. Emin, Feru'l-İslâm, s: 55

¹⁹ Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 644

²⁰ Kettani, Teratib, II, 75

²¹ a.g.e., II, 74

²² a.g.e., II, 74, 164; İbn Sa'd, III, 164

²³ Hatipoğlu, İbn Mace, Tercüme ve Şerhi, II, 257

²⁴ M.J.de Goeje, "Arabistan", İslâm Anbk, I, 483

²⁵ Mes'udi, Mürucu'z-Zehap, II, 127; Taberi, Tarih, II, 251; İbnu'l-Esir, el-Kâmil Fi't-Tarih, II, 14

Araplarda demiri ilk işleyen kimse ise el-Halik İbn-i Amr b.Esed b.Huzeyme'dir. Bu yüzden Beni Esed'e "Kaynun"dendi. Her haddad (demirci) içinde "Haliki"dendi.²⁶

İslam Öncesi Arabistan'da demiri işleyen kimsenin oğulları manasına "Balkayn" veya "Benu'l-Kayn" adını taşıyan kabilenin pek meşhur olduğu kaynaklarda belirtilmiştir.²⁷ Ayrıca, savaş aletleri diyebileceğimiz kılıç, zırh, miğfer, kalkan, ok, yay, mızrak, ok çantası ve mızrak gibi aletler Hz. Peygamber döneminde gayet yaygın olarak kullanılmakta idi²⁸.

Bütün bu bilgiler Asr-ı Saadette ve ondan önce Arap Yarımadasında demircilikle iştigal eden pek çok insanın mevcudiyetini göstermektedir. Zira bu kadar demirden mamul olan ev eşyası, tarım aletleri, inşaat malzemeleri ve silahlarla, demirden mamul diğer malzemenin tamamen ithali imkansız derecesinde uzak bir ihtimaldir. Bu bakımdan diyebiliriz ki gerek Asr-ı Saadette gerekse ondan önce Arabistan bölgesinde demircilikle uğraşan pek çok zanaatkar mevcuttu.

2. Dokumacılık

Dokumacılık insanlık tarihi kadar eskidir. Rivayete göre Adem (a.s.) Allah'ın emrini yerine getirip koçu kesti ve yününü aldı. Havva bu yünü eğirdi, Adem (a.s.) onu dokudu. Kendisine bir cübbe Havva'ya da bir takım elbise yaptı.²⁹ Hz. Havva yaşadığı sürece iplik örmüş, kumaş dokumuş, hamur yoğurmuş, ekmeği pişirmiş ve kadınların yapacağı bütün işleri yapmıştır.³⁰ İbrahim (a.s.)'ın da ilk şalvar giyen kişi olduğu belirtiliyor.³¹

Arap zanaatkarlarının üç geleneksel ustalığı vardı; Bunlar; dokumacılık, kuyumculuk ve deri işlemeciliğidir.³² Cahiliye Döneminde ve Asr-ı Saadette dokumacılıkla uğraşan zanaat erbabı bir hayli çoktu. Peygamberimiz sütannesinde iken³³ Beni Sa'd kabilesinin kadınları iplik eğirirlerdi.³⁴ Mutarraf (r.a) dan gelen bir Hadis-i Şerifte Hz. Aişe (r.a) şöyle dedi: "Ben Nebi (a.s.) e siyah yünden bir bürde dokudum. Rasullullah (s.a.s.) onu giydi."³⁵

²⁶ Âlûsi, Bülûğu'l-Ereb, II, 62

²⁷ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 992, 997

²⁸ Mustafa Küçük Osmanoğlu, Hz. Muhammed Zamanında Zanaatlar, Yüksek Lisans Tezi, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1989, s.20-28.

²⁹ İbnü'l-Esir, el-Kamil

³⁰ a.g.e. I, 52

³¹ a.g.e. I, 124

³² Meydan Larousse, "Arabistan", I, 610

³³ Mustafa Küçük Osmanoğlu, a.g.t., s.30.

³⁴ Hamidullah, İ. Peygamberi, I, 43

³⁵ İbn Hanbel, VI, 219

3. Dericilik

Hız Peygamber dıbağatı teşvik etmiştir³⁶. O Meymunenin ölmüş koyununu görünce "Derisinden faydalansanız ya" buyurmuştur. Kendisine "O meyledir (ölüdür) " dediklerinde" derinin dıbağatlanması, temizlenmesi demektir" demiştir.³⁷

4. Kuyumculuk

Kuyumculuğun temel taşı olan altın ve gümüş madenleri Arap Yarımadasının muhtelif yerlerinde mevcuttu.³⁸ Hz. Ali (r.a.) Rasullullah'a (s.a.s.) Yemenden dıbağatlanmış deri içinde bir miktar altın göndermişti. ³⁹ Kaynaklarımızda Benu Süleym kabilesinin topraklarındaki altın madeni istihsali ile Yemen bölgesinden çıkarılan madenler üzerinde vergi tahsil edildiğine dair bilgiler vardır.⁴⁰ Hatta Rasullullah (s.a.s.) Benu Süleymlilerin işlettiği bu altın madenlerinden alınan zekat vergisinden Selman-ı Farisi'nin azad edilebilmesi için antlaşma yaptığı efendisine bir miktar altın göndermişti.⁴¹

5.Yazı Malzemeleri

Adem oğulları içinde ilk yazı yazanın İdris Aleyhisselâm olduğu bilinmektedir.⁴² Hz. Peygamber vahiy kâtiplerinden Muaviyye kalemını kulaklarının üzerine koymasını emretti⁴³. Zira o zamanlar okur yazar olanlar böyle yapardı. Asr-ı Nebvi'de çok yazı yazması sebebiyle Kab'a "Kabul- Hiber demiştir.⁴⁴ Asr-ı Saadette ki yazı malzemelerinin ağaçtan, deriden, taştan, kemikten, hurma yaprağından yazı yazmaya elverişli bir şekilde imal ve tesviye edilmiş maddeler olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵

6. İnşaat

Arabistan'da her ne kadar kültürün inkişafı bir çok zorluklarla karşılaşmışsa da çeşitli hisarlar, bir çok sulama bentleri ve çok katlı evler inşa edilebilmişti.⁴⁶ Hadis ve tarih ile ilgili kaynaklarda Mekke ve Medine'deki sanat ve sanatkarlardan bahsedilmektedir. Bunlardan birisinin de tuğla imalatı olduğu görülüyor.⁴⁷ Cahili-

³⁶ Mustafa Küçük Osmanoğlu, a.g.t., s.40.

³⁷ İbn Hanbel, I, 372; Müslim, Hayz 100; Tirmizi, Libas, 7; Muvatta, Seyd, 18

³⁸ Mustafa Küçük Osmanoğlu, a.g.t., s.43.

³⁹ İbn Kesir, el- Bidaye, V, 106

⁴⁰ Hamdullah, İ. Peygamberi, II, 1025; Çağatay, İslâm Öncesi Arap Tarihi: s: 157

⁴¹ Çağatay, a.g.e s.513

⁴² İbnü'l- Esir, El Kamil, Fi't Tarih, I, 59

⁴³ Mustafa Küçük Osmanoğlu, a.g.t., s.49.

⁴⁴ Kettani, Teratib, II, 241, 242

⁴⁵ Elmalılı, a.g.e. VIII, 5578; Önkal, İ. Davet Metodu, S: 277

⁴⁶ Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 1013

⁴⁷ a.g.e. II, 992, 993

ye döneminde bile Medine’de, Yemen’de, San’ada, Gurafi’ta vs. çeşitli yerlerde görülmekte olan çok katlı binalar saraylar, köşkler ve kulelerin inşaatında malzeme olarak kerpiç, taş, tuğla ve kireç gibi yapı malzemeleri kullanıldığı görülmektedir.⁴⁸

SONUÇ

Hz. Adem’den bu güne temel insanî ihtiyaçlar değişmediği gibi insanî faaliyetler de süregelmiştir. Peygamberler, Allah’tan gelen mesajları uygulayıp toplumuna ya da insanlığa örnek olurken sahip oldukları yetenekleri ile de bazı zanaat ve sanat faaliyetleri ortaya koymuşlardır. Ayrıca dinlerin itikadî hassasiyetleri ve sosyal hayatı kurgulama amaçları doğrultusunda sanatsal faaliyetler öngörülmüştür. İslam Sanatının oluşumu da putperestlikle olan mücadelesi sebebiyle öncelikle itikadî kaygılarla temellendirilmiştir. Toplu ibadet yapma mekanı olarak Mescid-i Nebevî inşa edilirken mevcut şartlar dâhilinde sadece ihtiyacı karşılamak üzere yapılmıştır. Sonraki dönemlerde işlevsellikle birlikte estetik kaygı da güdülmeye başlamıştır. Bu konuda Hz. Peygamberin de müdahale ettiği birçok konu olmuştur. Hz. Peygamberin yaşadığı çağda varlığını bildiğimiz sanat ve zanaat çeşitleri İslam’ın ana prensiplerine ters düşmediği sürece devam etmiş, kendi döneminden itibaren oluşan İslam’a özgü sanat anlayışı da bu hassasiyet çerçevesinde devam etmiştir.

Hulefa-i Raşidun döneminde, Emeviler ve Abbasiler döneminde de sahip olunan şartlar muvacehesinde sanatsal faaliyetlere devam edilmiş ve İslam Sanatının önemli eserleri teşekkül etmeye başlanmıştır. Dönemsel farklılıklar ve etkileşimler olmakla beraber özellikle ibadet mekanlarında itikadî hassasiyet hep korunmuştur.

KAYNAKÇA

Âlûsi, Bülûğ’l-Ereb.

Akın B.Ayten, “İslamiyetin Yarattığı Dünyada Sanatın Yeri”,Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı 22 Erzurum 2009, s.6-18.

Çağatay, İslâm Öncesi Arap Tarihi.

Çetin Mahmut, İslam Sanatının Yeniden Teşekkülü, İstanbul 2001.

Elmalılı M.Hamdi, Hak Dini Kur’an Dili.

Grabar Oleg, İslam Sanatının Oluşumu, Çev.: Nuran Yavuz, İstanbul 1988.

Hamidullah, Hz. Peygamberin Savaşları.

Hatipoğlu, İbn Mace, Tercüme ve Şerhi.

_____, İslâm Peygamberi.

İbnu’l-Esir, el-Kâmil Fi’t-Tarih.

İbn Kesir, el-Bidaye ve’n-nihaye.

Kettani, Teratib.

Küçükosmanoğlu Mustafa, Hz. Muhammed Zamanında Zanaatlar, Yüksek Lisans Tezi, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1989.

Mes’udi, Mürucu’z-Zehap.

⁴⁸ Mustafa Küçük Osmanoğlu, a.g.t., s.70.

- Meydan Larousse, "Arabistan", I, 610
- Mutluel Osman, "İslam Sanatının Oluşumundaki Etkenler" *AİBÜ, Eğitim Fakültesi Dergisi 11, Bolu 2011, s.19-27*
- Mülayim Selçuk, *İslam Sanatı*, İstanbul 2010.
- Müslim, Hayz 100.
- Önkal Ahmet, Hz. Peygamberin İslama Davet Metodu.
- Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*
- Sezen Yümni, *İslamın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul 2000.
- Taberi, Tarih.
- Tecrid-i Sarih.
- Tirmizi, Libas, 7.

